

Het gewicht van de woorden

Pascal Mercier

*Het gewicht
van de woorden*

Roman

Uit het Duits vertaald
door Els Snick

De vertaler ontving voor deze vertaling een beurs van Literatuur Vlaanderen

Eerste druk 2019

Negende druk 2023

Oorspronkelijke titel *Das Gewicht der Worte*

© 2020 Carl Hanser Verlag GmbH & Co. KG, München

© 2019 Nederlandse vertaling Els Snick / Uitgeverij Wereldbibliotheek

Alle rechten voorbehouden

Omslagontwerp Nico Richter

Omslagbeeld © Elena Degano / Shutterstock

Foto auteur © Isolde Ohlbaum

NUR 302

ISBN 978 90 284 5014 1

www.wereldbibliotheek.nl

Escrever não faz homens novos. Cria, porém, clareza e compreensão. Ou o seu semblante. E quando alguém é bem-sucedido com as palavras, é como um despertar para si próprio, e nasce, então, um novo tempo: o presente da poesia.

– Pedro Vasco de Almeida Prado

O tempo da poesia

Lisboa 1903

Schrijven verandert mensen niet. Maar het scheidt duidelijkheid en inzicht. Of zo lijkt het althans. En als je de juiste woorden vindt, is het alsof je wakker wordt bij jezelf, en er ontstaat een nieuwe tijd: het heden van de poëzie.

– Pedro Vasco de Almeida Prado

De tijd der poëzie

1

‘Welcome home, Sir,’ zei de beambte bij de paspoortcontrole op de luchthaven van Londen. Simon Leyland keek hem aan op de manier waarop je naar iemand kijkt die juist iets belangrijks heeft gezegd, iets wat je raakt. Hij nam zijn pas in ontvangst. ‘Thank you,’ zei hij, ‘thank you very much.’ Langzaam liep hij door de gang naar de roltrap die naar de bagageafgifte beneden leidde. Af en toe ging hij aan de kant, stond even stil en bekeek alles alsof het de eerste keer was dat hij dit allemaal zag. Op de trap bladerde hij vervolgens door zijn paspoort en bekeek zijn foto. Hij had hem voor het laatst bekeken in zijn werkkamer in Triëst. Daar was het nog de foto geweest van een man die geen toekomst meer had. Nu zag hij een man die weer een toekomst voor zich had. Hij kon het nog steeds niet helemaal geloven. Hij liet zijn blik lang op de foto rusten en struikelde onderaan de trap toen de trede waarop hij had gestaan wegschoof onder de grond. Terwijl hij op zijn koffer wachtte, dacht hij erover na hoe hij zijn paspoort in Triëst in de lade had gelegd bij de andere documenten, die door zijn kinderen gevonden zouden worden. Zonder te weten waarom hij dat deed, had hij zijn pas met zijn vlakke hand stevig op de papieren gedrukt. Het gebaar had iets definitiefs gehad, een druk die iets bezegelde, en terwijl hij de beweging maakte, was hij er zelf van geschrokken. Dat was in september geweest, op een snikhete dag met sirocco. Nu was het november, en het vliegtuig was geland in een fijne mist.

Leyland stapte op de trap af die naar de metro liep en bleef bovenaan staan. Hij keek naar het grote, lichtende logo van de metro, de brede rode cirkel met dwars erdoorheen de blauwe balk waarop in witte letters UNDERGROUND stond. Hij was een jaar of vier geweest toen hij dit voor het eerst had gezien. Zijn moeder en hij waren met de trein van Oxford naar Londen gegaan, ze waren in Paddington Station uitgestapt en hadden daar de metro genomen. De Londenars spraken van de *tube* en waren er trots op de oudste metro van de wereld te bezitten, had zijn moeder verteld. Betoverd had hij in het donkere gat van de tunnel gekeken, met die roetzwarte, dikke bundel kabels die langs de muren liepen. Ver in het donker verschenen plotseling vaalgele lichten die

steeds groter en helderder werden, begeleid door een mysterieus en onheilspellend gerommel dat steeds harder klonk. Toen de metro ten slotte zo hard de tunnel uit schoot dat het een overval leek en denderend het station binnenreed, duwde hij een luchtstroom voor zich uit dat losse papieren liet opwarrelen en het perron schoonveegde. De lucht rook naar kelder, stof en kolenkachel, en tegelijk naar iets heel anders, het was een geur die je alleen in de metro aantroft, de geur van de geheimzinnige grote stad, en het jongetje aan de hand van zijn moeder had deze geur diep opgesnoven.

Nu daalde Leyland de trap af naar het perron. Heathrow was het einde van de Piccadilly Line en de metro stond al klaar. Hij stapte in en ging zo zitten dat hij het schema met de verbindingen kon zien. Hij kende het metronet uit zijn hoofd en er was geen enkel station waar hij niet minstens één keer was uitgestapt. De gedachte dat er onder deze enorme stad – zo diep onder de grond dat je eindeloos lang op steile roltrappen kon staan – overal tunnels lagen waarin talloze treinstellen met vale lichten door het roetige donker reden, was hem steeds blijven fascineren en in zijn werkkamers had hij altijd een plattegrond van het metronet aan de muur gehangen. Sidney, zijn zoon, had heel lang tevergeefs geprobeerd hem over te halen een mobiele telefoon te gebruiken. Ten slotte had hij hem er een voor zijn verjaardag gegeven en er een app op geïnstalleerd die informatie gaf over vertragingen bij de Londense metro. Het signaal klonk als een traag naar beneden vallende waterdruppel, waarna op het scherm bijvoorbeeld te lezen stond: *Central Line: two minutes delay at Bond Street*. Leyland kon er geen genoeg van krijgen en had de telefoon altijd op zak, hoewel hij het verfoeide overal bereikbaar te zijn. Als het signaal in gezelschap weerklonk, haalde hij zijn telefoon tevoorschijn en las met uitgestreken gezicht voor: *Circle Line: three minutes delay at Victoria Station*. De mensen beschouwden het als een gril van hem, maar het was veel meer dan dat. Soms ging hij op de Molo Audace zitten, de grote pier bij de haven van Triëst, liet zijn benen bungelen en wachtte op een signaal uit Londen. Hij vertrok pas als hij het bericht ontvangen en de boodschap gelezen had. De Molo Audace en de *tube*: als die nu eens op dezelfde plek hadden kunnen zijn.

Leyland luisterde naar het doffe gebonk van de wielen toen de trein vertrok. Telkens als hij dat na lange tijd weer hoorde, beseftte hij hoezeer hij dit zachte, ritmische bonken had gemist. Het was een geluid dat alles vrolijker maakte. In september, toen hij zijn paspoort voor altijd had

weggeborgen, had hij zich voorgesteld dat hij hier in de metro zat en dit geluid hoorde. Het zou niet meer helpen, dacht hij. Helemaal niets zou meer helpen. Hij sloot zijn ogen. Het was voorbij. Het was toch voorbij.

Leicester Square. Leyland liep door de gang naar de Northern Line. Op het perron stond hij voor de automaat met Cadbury's chocolade. Gewoonlijk gooide hij daar bij elk bezoek aan Londen muntjes in en haalde er een chocoladereep uit, in een donkerblauwe wikkel met gouden letters. Hij liet de chocolade dan iedere keer heel traag smelten op zijn tong, zag verschillende treinen passeren en ademde diep in als hij de luchtstroom voorbij voelde komen. Hij dacht dan terug aan de vorige keer en de keer daarvoor en probeerde zich te herinneren wat er in de tussentijd allemaal gebeurd was. *Wat heb ik met mijn leven gedaan?* vroeg hij zich dan weleens af. Soms leek de vraag hem simpel en duidelijk, andere keren klonk ze hem vreemd in de oren en wist hij niet goed waar hij naar vroeg en wat een antwoord zou kunnen zijn. Hij was dan met zijn gedachten in Triëst, hij zag alles precies voor zich, alle straten en alle kamers, hij kon zich alle belangrijke gebeurtenissen voor de geest halen en toch had hij het bevreemdende gevoel dat dit alles niet helemaal werkelijk was. Dat het langs hem gleed zonder hem mee te nemen. Hoe kon dat? Omgekeerd had hij, wanneer hij door Triëst liep, soms het gevoel dat Londen steeds minder werkelijk werd. Op zulke momenten klonk het hoge signaal van de Londense metro op zijn telefoon als een verre, vervagende herinnering, of als een hallucinatie, een periode die hij zich had ingebeeld. Alleen als hij met een vertaling bezig was en urenlang naar de juiste woorden zocht, was hij veilig voor dit gevoel van achteruitdeinzende, verdwijnende werkelijkheid. Alleen dan was alles in orde, was het helemaal nu.

Deze keer haalde hij geen chocolade uit de automaat. Het moest deze keer anders zijn. De vraag naar zijn leven zou nu anders zijn. Hij was naar Londen gekomen om op een andere manier met de tijd te leren omgaan. Hoe – dat wist hij nog niet. Hij had een huis in Hampstead geërfd van zijn oom, Warren Shawn. Hij had er de laatste dagen in Triëst steeds vaker over nagedacht en steeds meer had dit hem de juiste plek geleken om na te denken over de volgende fase van zijn leven. Het was Sidney en Sophia opgevallen dat hij de grote koffer had meegenomen. Bij het afscheid op de luchthaven had Sophia naar zijn paspoort gewezen. 'Je hebt nooit een Italiaans paspoort aangevraagd,' had ze gezegd. Hij had zijn dochter, die bijna was afgestudeerd als arts, over

het hoofd geaaid. ‘Wees maar niet ongerust, ik kom terug,’ had hij gezegd. Toen het vliegtuig opsteeg had hij naar beneden gekeken en gedacht: vierentwintig jaar. En wat nu?

De treinwielen hamerden. Tottenham Court Road, Goodge Street, Warren Street, Euston. Nog vier haltes tot Belsize Park. De trein reed het station binnen. Dat was het station dat hij het beste kende van allemaal. Drie jaar lang was hij hier in- en uitgestapt, toen hij in het Belsize Retreat Hotel op een zolderkamertje had gewoond en voor een hongerloon als nachtportier had gewerkt. Dat was meer dan veertig jaar geleden. Hij kende toen elke bank op het perron, elk reclamebord, nagenoeg elke tegel en elke voeg in de muur. Aan de andere kant van het station hadden twee automaten met Cadbury’s chocolade gestaan, aan deze kant slechts één. Toen hij hier bij zijn laatste bezoek was uitgestapt, had hij gezien dat de ene automaat beschadigd was en scheef aan de muur hing. Op een stille en onzichtbare manier had hij zijn houvast verloren. In zijn droom had hij de automaat weer recht gehangen. Toen hij wegging en achteromkeek, hing hij weer scheef.

Toen de trein Hampstead binnenreed, verjoeg Leyland de herinnering. Hij nam de lift en stapte naar buiten, de mistige straat op. Het licht van de straatlantaarns verspreidde een diffuse, melkachtige halo. Leyland liep door de stille straten, de wieltjes van zijn koffer ratelden op het plaveisel. Schuin tegenover het huis van Warren Shawn was een tearoom waar zijn oom elke dag om vier uur stipt zijn thee had gedronken. Leyland nam plaats in een nis bij het raam en keek naar het huis aan de overkant. Het lag een beetje weg van de straat, donker en stil tussen kale fruitbomen. Was het echt mogelijk dat dit huis nu van hem was? Warren Shawn had het gekocht toen hij op zijn veertigste professor oosterse talen werd aan de School of Oriental and African Studies. Hij had jarenlang in het Midden-Oosten gezeten, in Beiroet, Damascus, Isfahan en Jeruzalem, en was benoemd als een van de jongste professoren. Dat was in het jaar dat Leyland van school was weggegaan in Oxford en in het Belsize Retreat Hotel onderdak had gevonden. Hij had Warren Shawn opgezocht, de zomer liep ten einde, het hele huis rook naar frisse verf en overal stonden onuitgepakte kisten vol boeken met stickers van verre landen erop. Zijn oom had niet gevraagd waarom hij uit Oxford was weggegaan en daar was Leyland hem dankbaar voor geweest. Hij had stiekem gehoopt bij hem te kunnen intrekken, maar al tijdens dit eerste bezoek had hij gemerkt: dit was een man die alleen wilde leven. Toen hij achteraf weer in zijn bed lag op zijn zolderkamer-

tje merkte hij dat hij dit prima vond. En dat hij het eigenlijk ook prima vond om alleen zijn mannetje te staan. Hij had bij Warren Shawn op Russell Square colleges Arabisch, Perzisch en Hebreeuws gevolgd en zag nog steeds voor zich hoe die na afloop van zijn les in de collegezaal een van zijn ovale Egyptische sigaretten opstak. De colleges waren 's ochtends vroeg, hij vocht na een slapeloze nacht tegen de vermoeidheid maar ging erheen, en Warren Shawn knikte hem even toe als hij hem zag. Eenmaal per maand bezocht hij hem thuis, ze dronken thee en zijn oom vertelde over de oriëntaalse cultuur.

Op een dag hing er in zijn woonkamer een grote kaart van de Middellandse Zee. Plotseling had Leyland gezegd dat hij graag alle talen wilde kennen van de landen die grensden aan de Middellandse Zee. Het was een spontane gedachte die hem zelf verraste, een gedachte, zo leek het hem achteraf, die alles samenvatte wat van belang voor hem was, een gedachte die zijn grote levenshonger, die hem uit Oxford had weggejaagd, tot uitdrukking bracht. Warren Shawn was in de lach geschoten, had een blik op de kaart geworpen en hem vervolgens een hele tijd aangekeken. 'Niet onmogelijk. Ik acht jou ertoe in staat. Begin maar meteen. En vergeet het Maltees niet!'

Nu opende Kenneth Burke in het huis ernaast een raam, hij bleef staan om een sigaret op te steken. De gloeiende punt ervan had in de mist ook een fijne, melkachtige halo, net als de straatlantaarns. Hij woonde daar al lang en had de laatste jaren naar Warren Shawn omgekeken. 'Ooit zal hij alles voor me regelen,' had zijn oom gezegd toen Leyland hem de laatste keer had bezocht. Het was Burke die hem in Triëst had opgebeld om te zeggen dat Warren gestorven was. Dat was in juli, niet lang nadat hij van dokter Leonardi de diagnose had gekregen. Sophia was langsgelkomen en had hem zijn koffer zien pakken. 'Je gaat niet naar Londen,' had ze gezegd, 'niet met zo'n diagnose. Ik mag er niet aan denken dat je onderweg een aanval krijgt.' Ze had hem zachtjes op de bedrand geduwd en hem vastgehouden toen hij begon te trillen. Daarna had ze de koffer uitgepakt en iets te eten gemaakt. Voor ze aan de universiteit ging studeren, was ze verpleegster geweest en de patiënten mochten haar vanwege de rustige en vastberaden manier waarop ze hun angst wist te verminderen. Ze had Burke opgebeld en haar vader met een leugentje om bestwil verontschuldigd. Twee weken later had hij een brief van de advocaat van Warren gekregen waarin stond dat hij het huis had geërfd. Tijdens een slapeloze nacht had hij niet kunnen weerstaan aan de drang om het huis nog één keer

te zien, door alle kamers te lopen en bij de kaart van de Middellandse Zee te blijven staan. Bijna als in een gebeurtenis uit een droom, waarin wensen de weerstand van de werkelijkheid uitschakelen, was hij met een kleine reistas naar de luchthaven gegaan. Hij was nog maar nauwelijks in de vertrekhal of hij kreeg een aanval van hoofdpijn en had in het toilet moeten overgeven. Een uur later stond hij weer thuis. Sophia was niets te weten gekomen.

En nu zat hij hier te kijken naar het donkere huis aan de overkant. Niet alleen in huis was alles donker, ook het pad tot aan het tuinhek was niet verlicht, zoals dat vroeger altijd wel het geval was geweest. Het was de duisternis na een voorbij leven, een duisternis waarin de tijd niet langer verstreek. Hij zou straks alle lichten aansteken en de tijd opnieuw doen verstrijken. Maar niet meteen. Eerst bestelde hij nog een thee en iets te eten. Nu hij weer een leven voor zich had, wilde hij kwistig omgaan met zijn tijd. Voelen hoe die verstreek zonder dat hij iets ondernam. Voelen dat hij niet langer ademloos een eindpunt tegemoet dreef. Voelen dat hij zaken kon uitstellen zonder daar later spijt van te hebben. De eerste dag van zijn nieuwe tijd had hij doorgebracht op de overzetboot tussen Triëst en Muggia. De hele dag op dezelfde veerboot, heen en terug, heen en terug. De derde keer mocht hij van de kaartjesknipster niet meer betalen. ‘*Va bene!*’ Het was de laatste overtocht van de dag, ze kwam naast hem zitten en stak een sigaret op. ‘U vindt dit een leuk tochtje,’ zei ze terwijl ze de rook uitblies. ‘Het is altijd weer alsof het de eerste keer is,’ had hij gezegd. Verbaasd had ze hem aangekeken. ‘*Veramente?*’ Even was hij in de verleiding geweest zijn hele verhaal te vertellen aan haar, aan een wildvreemde, bij wie de wind de haren in het gezicht blies. Ze waren samen uitgestapt en hadden samen een eindje over de pier gelopen. Toen had ze *ciao* gezegd, even later had ze zich omgedraaid en gezwaaid. Hij was op de Molo Audace gaan zitten en had zijn benen laten bungelen. Toen een schip wegvoer had hij zijn broekspijpen en zijn schoenen in het deinende water gehouden en gekeken hoe het zeewier zich om zijn enkels slingerde.

Leyland betaalde, stak langzaam de straat over naar het huis van Kenneth Burke en belde aan. Een hond begon te blaffen. Als hij bij Warren Shawn op bezoek ging, had hij Burke soms gezien in zijn tuin en hadden ze elkaar kort gegroet. Een kwaai kerel, iemand die ook gekwetst was, had hij gedacht. Met zijn bleke gezicht leek hij iedereen uitdagend aan te kijken, alsof het allemaal vijanden waren. Nu stond hij ongeschoren en met een kort, borstelig kapsel in de deur en keek

Leyland tussen zijn oogspleetjes onderzoekend aan. ‘Ach, u bent het,’ zei hij, en hij nodigde hem uit om binnen te komen. De hond verscheen, een boxer, en begon te grommen. Burke hield hem vast. ‘Rustig, Billy,’ zei hij. Hij was het die Warren Shawn had gevonden. ‘Hij was slecht ter been, kon alleen nog lezen met een vergrootglas en kwam nauwelijks nog buiten. Ook de tearoom aan de overkant bezocht hij niet meer. Ik deed boodschappen voor hem en hielp ook met andere dingen. Koken kon hij nog zelf. Hij had immers altijd graag gekookt. Maar hij deed het steeds minder vaak. Ik zou zeggen: hij had er genoeg van, hij had er gewoon genoeg van. En op een avond was er bij hem geen enkel licht aan. Ik ging kijken en vond hem onder een deken op de sofa, daar waar hij ’s middags normaal gezien zijn middagdutje deed.’ Burke keek door het raam naar het donkere huis. ‘Hoe kan een huis zo veel afwezigheid uitstralen, zo’n grote leegheid. Hij wilde niet in het familiegraf in Oxford liggen, hij wilde gecremeerd worden en zijn as laten verstrooien in de tuin. Ik heb dat geregeld, ik had een volmacht.’ Burke zweeg even. “Alsof ik nooit heb bestaan,” zei hij toen we dat bespraken. Hij kon heel zachtaardig en tegelijk heel heftig en radicaal zijn. Maar dat weet u vast.’ Het tikken van een of andere klok was te horen en de hond gromde. ‘Ik heb in zijn papieren naar het adres gezocht van een advocaat, voor het testament. Verder heb ik alles gelaten zoals het was, ik ontdekte toen namelijk dat u het huis van hem had geërfd.’ Hij aarzelde even en Leyland meende een zekere teleurstelling op te merken. ‘Mij heeft hij zijn kapitaal nagelaten, flink wat geld, hij gaf immers niets uit.’

Hij gaf Leyland de sleutels. ‘Toen ik hoorde dat u zou komen, heb ik de verwarming aangezet. Als u iets nodig hebt: ik ben er.’ Toen Leyland wegging, bleef hij met zijn hond bij de deur staan. Zijn houding was niet afwijzend, gewoon afstandelijk. Iemand die deze afstand zou willen overwinnen, zou daar heel wat tijd voor nodig hebben.

Leyland opende de deur en deed het licht aan. Hij liet zijn koffer in de hal staan en liep eerst de woonkamer binnen. De kaart van de Middellandse Zee hing er nog. Hij ging zitten op de bank vanwaar hij destijds naar de kaart had gekeken en de wens had uitgesproken die hemzelf had verrast. *Ik acht jou ertoe in staat, vergeet het Maltees niet!* hoorde hij Warren Shawn zeggen. *Nergghu naraw lil xulxin*, had hij bij het afscheid gezegd: tot ziens. Nog dezelfde avond was Leyland naar de leeszaal van het British Museum gegaan om in de Encyclopaedia Britannica artikelen op te zoeken over Malta en over de taal die daar gesproken wordt. Ontstaan uit het Arabisch van de Maghreb, de enige Semitische taal in Europa en de enige Semitische taal die gebruikmaakt van het Latijnse alfabet. In de bibliotheek stonden een oude grammatica en een lijvig woordenboek. Hij begon koortsachtig te lezen, vertrok als laatste en kwam te laat voor zijn shift in het hotel. De volgende dag zocht hij de hele stad af naar antiquariaten, tot hij de grammatica en het woordenboek gevonden had. Het was zijn laatste geld voor die maand en de volgende dagen moest hij het stellen met het ontbijt dat hij na zijn dienst in het hotel kreeg. 's Nachts zat hij achter de balie uren en uren te bladeren. John Taylor, de eigenaar van het hotel, vroeg wat voor boeken dat wel waren. 'Malta? Dat was niet lang geleden nog ons bezit, iedereen spreekt er Engels. Waarom zou je dan Maltees leren?' Hij wilde het gewoon kunnen, had Leyland gezegd; gewoon kúnnen. 'Gewoon zomaar?' Gewoon zomaar. *I see,* had Taylor gezegd en hem op een vreemde manier aangekeken. Ook later had hij af en toe dergelijke vragen te horen gekregen. 'Sardisch? Ach, op Sardinië kent iedereen Italiaans.' Hij wilde horen hoe het klonk, had hij gezegd, en niet alleen wilde hij de klank van de *woorden* horen, maar ook de klank van de *mensen*, de klank van hun leven.

Er klopte iets niet met de kaart. Leyland deed alle lampen in de kamer aan. Maar daaraan lag het niet. De kaart was zo *stil*. Dat kon je van een landkaart natuurlijk niet zeggen, en toch was dat het juiste woord. De hele kamer was stil, het hele huis, het was de stilte die je kon voelen wanneer iemand die de hele kamer met zijn aanwezigheid had

gevuld naar buiten ging. Een stilte die tegelijk een leegte was. De kaart, aan de randen allang vergeeld, leek een relict uit vervlogen tijden. Kwam dat alleen doordat hij er nooit meer voor zou kunnen staan samen met Warren Shawn, om de talen op te sommen die hij nog niet kende? Of was de kaart ook zo stil en stom omdat ze – het was moeilijk te zeggen op welke manier precies – geen plaats meer had in de nieuwe, onverwachte tijd die was aangebroken?

Het parket kraakte toen Leyland door de openstaande schuifdeur naar de werkkamer liep. Hij hield van dat gekraak, had Warren Shawn ooit gezegd, het deed hem denken aan een huis in Jeruzalem, daar had hij geen stap kunnen verzetten zonder dat het kraakte. Op het bureau en het tafeltje naast de leesstoel lagen enorme vergrootglazen. *Retinitis pigmentosa* was de naam van de ziekte waaraan Warrens netvlies stukje bij beetje kapot was gegaan. Aan het scherm met de uitvergroete letters had hij nooit kunnen wennen, het apparaat lag ongebruikt onder een stapel boeken. Hij hield van duur papier met watermerk en schreef met een vulpen. *Zo of helemaal niet*, zei hij daarover. Leyland dacht aan wat Kenneth Burke over hem had verteld: iets zachtaardigs had hij over zich gehad en tegelijk iets heftigs en radicaals. Hoe goed had hij zijn oom gekend? Jarenlang was hij vooral de man van het Midden-Oosten geweest, altijd onderweg, thuis in al die verre talen, onverschrokken ondanks politieke onlusten, en in Oxford waren er af en toe ansichtkaarten aangekomen met postzegels en stempels uit vreemde landen. Zijn vader, sir Christopher Sheldon Leyland, was een hoge ambtenaar in de Civil Service en een fel tegenstander van de Indische onafhankelijkheid. Hij verschilde daarover van mening met zijn zoon, maar was stiekem toch trots op hem en op zijn kennis van de wereld en toen Warren Shawn tot professor werd benoemd, had hij een feest gegeven.

Leyland had twee vrouwen ontmoet in het huis van Warren Shawn. De eerste was een Perzische studente die Farsi met hem sprak. Leyland had aan haar nog slechts een vage herinnering, hij zag haar vooral voor zich als de vrouw die de deur had opengedaan en daarna de thee had geserveerd, een vrouw met dik golvend haar en een bleek, fijn gevormd gezicht, die een lange rok van bedrukte zijde droeg en een parfum gebruikte dat vaag naar wierook geurde. Zijn oom volgde haar overal met zijn blik, ook terwijl ze met elkaar zaten te praten. Jaren later was ze verdwenen, samen met de voorwerpen waarmee ze aanwezig was geweest in het huis. *Nu leef ik weer alleen*, had Warren Shawn gezegd toen hij de verbazing op het gezicht van zijn neef had gezien. Leyland

had niet goed geweten of het verdriet dan wel opluchting was die meeklonk in zijn stem. Het was alleen duidelijk dat hij er verder geen woorden aan zou verspillen. Pas toen Leyland al in Triëst woonde en in Londen op bezoek kwam, deed bij Warren Shawn weer een vrouw de deur open, een vrouw van in de veertig, streng en saai gekleed, met een stem die Brits en bazig klonk, en Warren Shawn, die er met zijn dikke brillenglazen en zijn grijzende haar inmiddels als een oude geleerde uitzag, leek telkens opgelucht als ze de kamer verliet. *Nu leef ik weer alleen*, zei hij bij een volgend bezoek twee jaar later. Hij kon, dacht Leyland, natuurlijk niet zeker weten dat het precies dezelfde woorden waren geweest als de eerste keer. Maar hij vond het een prettige gedachte, hij hield van het kordate en het licht onverzettelijke van de woorden, en op een bepaalde manier, die moeilijk te verklaren was, paste het bij Warren dat je hem woorden kon toedichten die klonken als een refrein.

Aarzelend ging Leyland aan het bureau zitten. Kenneth Burke had er de nagekomen post neergelegd, een paar brieven en een stapeltje boeken. Leyland schoof ze aan de kant, dat kon wachten. Toen viel zijn blik op het platte, okerkleurige pakje Egyptische sigaretten. Die kon je alleen op Sloane Square krijgen en Warren kocht ze gewoonlijk met stapels tegelijk. De tekens van het Arabische opschrift waren de eerste Arabische tekens die Leyland had gezien. Warren was toen in Oxford op bezoek en haalde een pakje sigaretten tevoorschijn. Leyland ging nog niet naar school, maar hij kon al lang lezen. Hij keek gefascineerd naar die vreemde tekens. ‘Kun je dat lezen?’ vroeg hij. Warren knikte. Hij las voor: *sukun*, en legde uit dat dat rust betekende. Het was een magisch moment geweest, een moment waarop Leyland, zonder dat hij dat onder woorden kon brengen of zelfs kon denken, had gevoeld dat er iets nieuws begon, dat het leven een nieuwe melodie kreeg. Dat had Warren blijkbaar gemerkt, want een paar dagen later zat er bij de post een tabel met het Arabische alfabet en uitvoerige toelichting over de manier waarop klanken moesten worden uitgesproken. Leyland oefende en oefende, en in minder dan een week tijd had hij het schrift onder de knie. Tekens en woorden en altijd meer tekens en woorden – dát was het enige wat nog telde.

Nu haalde hij een sigaret uit het pakje, stak hem aan en inhaleerde de rook van de verdroogde tabak heel diep, tot hij er duizelig van werd. Hij sloot zijn ogen. Alles wat ooit voor hem van belang was geweest, waren woorden. Iets bestond voor hem pas echt als het benoemd werd en als erover werd gesproken. Daar had hij zelf niet voor gekozen, het

was hem overkomen en het was van meet af aan zo geweest. Hij had de dingen soms liever zonder woorden benaderd, de dingen en de mensen en de gevoelens en de dromen – maar de woorden waren er voor hem toch altijd tussen geslopen. Hij kon de dingen pas beleven als hij ze onder woorden had gebracht, zei hij soms, en dan zaten de mensen hem ongelovig aan te kijken. Alleen bij Livia, bij haar had hij nooit woorden nodig gehad.

Kenneth Burke had de koelkast leeggemaakt en uitgezet. In de kasten stonden conserven en andere levensmiddelen. Op het vaatwerk en het bestek in de lades koekten etensrestjes die Warren niet meer had kunnen zien. De handdoeken in de badkamer moesten die zijn waarmee hij zich voor het laatst had afgedroogd. Leyland liep naar het raam. De mist was dikker geworden, van Burkes huis waren nog slechts de contouren te zien. Wat deed hij hier? Waarom had hij ook maar gedacht dat hij in dit huis, dat ondanks alle bezoeken toch een vreemd huis was gebleven, duidelijkheid zou kunnen krijgen over zijn verdere leven? *Welcome home, Sir*, hoorde hij de ambtenaar op de luchthaven zeggen. Het had zo juist geklonken. Waarom was elke waarneming zo vluchtig, waarom was er niets wat standhield?

Op de bovenste verdieping was hij nog nooit geweest, dat was een wereld die alleen Warren Shawn toebehoorde. Waarom was het zo moeilijk en kreeg hij het gevoel iets verbodens te doen door de trap op te gaan en binnen te dringen in deze wereld, waar Warren toch niet meer was? De treden kraakten onder de afgetrapte loper. De vernis op de leuning was versleten. Bij zijn laatste bezoek hier was Warren de trap af gekomen met zijn hand op de leuning, Leylands blik was op de vele donkere ouderdomsvlekken gevallen en zijn oom had gezien dat hij daarnaar keek. Toen ze later samen theedronken, streek hij af en toe over zijn handruggen met de vlekken, onbewust, zo leek het. Hij vertelde dat een oude vriend uit Beiroet onlangs overleden was. Hij had ernaartoe willen gaan en stond al op de luchthaven toen hij vernam dat zijn instapkaart digitaal geprint moest worden, en hij wist niet hoe dat moest. 'Ik ben weer naar huis gegaan,' had hij gezegd, 'en ik heb het vliegticket weggegooid. Dit is afgelopen, dacht ik, en niet alleen het vliegen is afgelopen. Terwijl ik vroeger toch altijd alles kon, alles.'

De deur van de eerste kamer stond open en Leyland deed het licht aan. Het was Warrens slaapkamer. Op het nachtkastje lagen boeken met een vergrootglas ernaast. Wordsworth, Coleridge, T.S. Eliot. Alsof zijn oom zich op zijn oude dag, na een leven in het universum van de

oosterse talen, had willen vergewissen van zijn eigen taal, dacht Leyland. Op de deken van het tweede, onaangeroerde bed lag een ander boek, opengeslagen met de bladzijden naar beneden: Tom Courtenay, *Dear Tom*, met als ondertitel: *Letters from Home*. Opgewonden nam Leyland het in zijn handen. Inderdaad, het was een boek van de acteur Tom Courtenay, die hierin de brieven publiceerde die zijn moeder hem had gestuurd van Hull naar Londen, waar hij studeerde en later de theater-school bezocht. En hij schreef ook over zijn leven en dat van zijn ouders. Tom Courtenay. Livia was dol op hem. Niet lang nadat Leyland haar had leren kennen, draaide in een klein, muf bioscoopzaaltje in Knights-bridge *The Loneliness of the Long Distance Runner*, Courtenays eerste film uit de vroege jaren zestig. Daarin speelt hij een rebelse tiener in een jeugdgevangenis, die zich verzet door overal van weg te rennen. Toen het licht weer aanging, was Livia gewoon blijven zitten en ze hadden de film nog een keer bekeken. 'Zoiets had mij ook kunnen overkomen,' zei hij toen ze naar buiten liepen, zinspelend op de gevangenis in de film. 'Ma che dici,' zei ze, wat zeg je nou. Ze sloeg haar arm om zijn middel. Hij kon hem weer voelen terwijl hij op Warren Shawns bed in het boek zat te bladeren.

De zinnen die Courtenay schreef, waren lyrisch van toon. De poëzie ervan lag in de weloverwogen precisie, die niet opdringerig was en absoluut niet gekunsteld of aanstellerig aandeed. Zoals altijd wanneer hij zinnen mooi vond, las hij ze hardop en luisterde hij naar het ritme ervan, naar het ritme van de klanken, naar het ritme van de betekenissen en naar de manier waarop deze twee ritmes in elkaar verstrengeld waren. Na een poosje merkte hij dat hij meer deed dan alleen genieten van de woorden en hun klank: hij las de zinnen voor aan Livia, over een afstand van elf jaar heen. Zijn vrouw, die altijd op zo'n bijzondere manier naar hem had geluisterd, met een concentratie die hem bleef opmonteren en aansporen, zelfs na twintig jaar. In hun huis in Triëst hadden ze meestal op de bovenste traptrede zitten praten over woorden, over hun betekenis en over de manier waarop ze vertaald konden worden, in het Duits, Engels, Italiaans of Frans, soms ook in het dialect van Triëst. En zoals hij nu de zinnen van Tom Courtenay liet klinken in de ruimte, terwijl hij door de slaapkamer van Warren Shawn heen en weer liep, was het alsof Livia erbij was, zoals vroeger op de trap, de vrouw met wie hij zijn leven had gedeeld door zijn woorden met haar te delen.

Tot beneden de telefoon ging. Hij probeerde het niet te horen, probeerde zichzelf te beschermen en onbereikbaar te maken door zich de

trap in het huis in Triëst voor te stellen en de geur van Livia's parfum op te roepen, die hij in combinatie met de rook van haar sigaret erg lekker vond. Maar het gerinkel van de telefoon was sterker dan de kracht van zijn herinnering en plotseling verloren de woorden van Tom Courtenay hun betovering en klonken ze hol en vreemd in de lege woning. Het gerinkel stopte. Hij legde het boek weer neer zoals hij het gevonden had, een beetje alsof hij, zonder te weten waarom, ongedaan wilde maken wat er zopas was gebeurd, of alsof hij het als een geheim wilde bewaren, een geheim voor zichzelf. Toen deed hij het licht uit.

Ook de twee andere kamers waren slaapkamers, waar fauteuils en volle boekenkasten stonden. In het kleinste kamertje met de schuine balken ging Leyland op het bed liggen. De duisternis voor het raam leek gevuld met dikke mist, het vertrouwde geluid van een taxi klonk alsof de motor in een deken was gewikkeld. Hij slaakte een zucht als iemand die eindelijk ergens is aangekomen. Na een poosje voelde hij de voorbodes van de migraine. *Migraine, het is niet meer dan migraine.* Hij liep naar beneden om in de keuken een pilletje te nemen. De bittere smaak die hij wegspoelde met water leek een belofte tegen de kloppende pijn. De telefoon in zijn zak maakte dat hoge, druppelende geluidje en hij las: *Circle Line: two minutes delay at Gloucester Road.* Het was idioot, maar hij was teleurgesteld het signaal hier te horen, in Londen, waar het thuishoorde, en niet op de Molo Audace in Triëst, waar het een signaal van heimwee was. Verward ging hij in de woonkamer zitten en wachtte tot het pilletje begon te werken. Na een kleine twintig minuten zou de tijd zich verengen tot het nu, helder en rustig, achter zich een vredig vergeten en voor zich een aangename onverschilligheid, die je voor gelatenheid kon houden. Zijn gedachten zouden tot rust komen en alle angst zou verdwenen zijn. Soms nam hij ook zomaar een pilletje. Dokter Ivancich, zijn huisarts, wist dat en zei er niets van.

Gloucester Road. Dat was het station voor hun huis in Harrington Gardens, waar hij met Livia had gewoond en de kleine kinderen had rondgedragen door de kamers, zachtjes zinnen uit vertalingen voor zich uit zeggend. Vijf jaar lang waren ze in dat station in- en uitgestapt. Ze hadden zich ook hun verdere toekomst in Londen voorgesteld. Maar toen ging op een nacht de telefoon, hij rinkelde lang en hard in de schaars gemeubileerde, hoge vertrekken, en niet veel later verhuisden ze naar Triëst. Het had lang geduurd voor hij dat werkelijk had kunnen geloven. Ook nu, op dit moment, leek deze nieuwe werkelijkheid, die toen begon, hem iets onwerkelijks.

Het pilletje begon te werken. Hij zette de televisie aan. Na zijn besluit om niet meer te reizen had Warren Shawn een antenne laten plaatsen waarmee je programma's uit de hele wereld kunt ontvangen. Het laatste kanaal dat hij had ingesteld was de nieuwszender van de BBC. Leyland luisterde. Na een poosje stelde hij vast dat hij minder op de nieuwsfeiten zelf lette dan op de woorden waarmee ze geformuleerd waren. Was dat werkelijk zijn taal, de taal waarin hij meestal vertaalde? De woorden leken formules, niets dan lege hulzen, door de redacties op voorhand besproken en volgzzaam gemaakt, ze schikten zich naar alle mogelijke regels van de politieke correctheid en kregen daardoor iets doods en steriels, zonder enige sensualiteit, humor of kleur. En het waren voortdurend dezelfde formuleringen, telkens weer dezelfde.

Op een andere zender werd gedebatteerd. Dit keer waren het niet de lege formuleringen die hem stoorden, het was iets anders, het had met intonatie te maken, en hoewel hij het onbehaaglijke gevoel kende, vond hij er pas na enige tijd het juiste woord voor: de deelnemers *wentelden* zich in de woorden, ze leken er zich lekker in heen en weer te woelen als in slijk, de Britten met getuite lippen, geëxalteerd en excentriek, *you know, you know*, de Amerikaan met veel omhaal, schallend, zijn mond steeds wijder opentrekking, *okay, okay*, het was een weldaad dat er ook een Indische in het panel zat, een professor die het Engels als verzorgde taal gebruikte, verzorgd en goed geformuleerd, met de lichte terughoudendheid van de niet-native, een beetje als Latijn.

Hij schakelde over naar de Duitse en Franse zenders. Dat waren de talen waarmee zijn moeder was grootgebracht. Ze wilde dat haar zoon behalve Engels ook die talen kende, en daardoor was hij als vanzelf en probleemloos opgegroeid met woorden uit drie verschillende talen. Met zijn moeder gebruikte hij de Duitse of Franse woorden, met zijn vader de Engelse. Zo ging het ook als ze met zijn drieën waren. De juiste woorden kwamen met de grootste vanzelfsprekendheid en dat het de juiste waren, betekende dat ze pasten bij wat je voor elkaar voelde. Met zijn vader Duits of zelfs Frans praten, was een vorm van verzet, en daar kreeg hij een stortvloed van opgepoetste Britse woorden voor terug. Met zijn moeder – het was, bij wijze van spreken, een kwestie van temperatuur welke taal je koos, niet van nabijheid maar van de soort van nabijheid. Het gebeurde dat ze verkeerd begonnen en midden in een zin overschakelden op een andere taal, als dat nodig was voor een bepaalde sfeer. Wanneer zijn moeder zich met haar hypercorrecte, een beetje stijve Engelse woorden – waarin je, hoezeer ze het ook probeerde te